

Muñoz, Jacobo (2022)

Crítica i veritat: Assaigs, ressenyes, converses (1980-2015)

València: Institució Alfons el Magnànim, 223 p.

ISBN 978-84-7822-907-9

«Os recuerdo que no se puede aprender filosofía, solo se aprende a filosofar.» L'any 2004, en una conversa amb d'altres acadèmics, Jacobo Muñoz (1940-2018) insistí en una màxima que l'acompanyava almenys d'ençà del seu mestratge a la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona. Vaig ser-ne testimoni agraïda durant el curs 1977-78. De llavors recordo haver-li sentit «filosofia es lo que hacen los filósofos», una versió més juganera que, interpretada pels alumnes com una divertida provocació, amorosia el rigor d'aquelles esplèndides classes sobre el Cercle de Viena. Potser per si de cas, ningú li preguntà mai què era el que feien els filòsofs. «Pensar la realitat a través d'una mediació reflexiva i categorial molt forta» (p. 95): Muñoz ho respongué en una entrevista de l'any 2013. Em sembla la més encertada de les descripcions del quefer filosòfic que es troben a *Crítica i veritat*.

El subtítol d'aquest llibre —*Assaigs, ressenyes, converses*— ens indica la seva composició: una sèrie de textos de factura diversa que abracen un llarg període (1980-2015), si bé només el primer capítol és del 1980, i la resta comença a comptar a partir del 2002. Dividit en dues parts, el recull mostra una peculiaritat que explicaré de seguida. Els seus dotze capítols respecten l'ordre cronològic dels textos, llevat d'una alteració mínima a la primera part, deguda a la prioritització dels articles o assaigs. En suma, la varietat d'ingredients ofereix un bon tast d'allò que feia» el filòsof Jacobo Muñoz. Al pròleg, Gustau Muñoz, autor de la selecció dels textos, afegeix rere les notes biogràfica i bibliogràfica una expressiva confidència final sobre el seu germà: «A Jacobo, allunyat durant tant de temps de València, li feia un goig es-

pecial col·laborar amb les nostres publicacions [...]. També li feia il·lusió veure els seus texts traduïts al valencià, al català, que parlava i llegia però que, fill d'una època al capdavant, no acabava de dominar, amb l'exigència necessària, en l'escriptura» (p. 15-16). Ens ho podem prendre com a justificació de l'esmentada peculiaritat del llibre, ja que es tracta d'una edició bilingüe diferent del que entenem per tal: en català la primera part, igual com hi estan escrits la presentació, el títol i el subtítol del recull; en castellà, la segona. Ara, evidentment amb això no està tot dit, sinó que l'aposta editorial de Gustau Muñoz és «compromesa» en més d'una accepció del terme. Animo el lector a fixar-se en la data amb què clou les seves pàgines introductòries.

Nascut a València, Jacobo Muñoz es traslladà, l'any 1969, a Barcelona: «on vaig passar deu anys, els quals recorde com uns anys esplendorosos, perquè Barcelona [...] era el laboratori de proves de la democràcia espanyola» (p. 78). Tanmateix, guanyà una càtedra a la Universidad Complutense, i se n'anà a Madrid: «vaig arribar a l'antre dels antres, i allí va començar la meua segona navegació» (p. 79). Aquesta seva marxa, coincident amb una «transició democràtica» que ni estrenyia ni tan sols normalitzava els vincles de la institució universitària amb pensadors catalans de talla internacional, contribuï a deixar la Universitat de Barcelona —*Libertas perfundet omnia luce*— una mica més apagada. Trenta-cinc anys després, ell observa encara als seus interlocutors una altra anomalia persistent. Es refereix a una novetat editorial, un assaig que conté «una propuesta ontológica, una nueva teoría de la realidad»; doncs bé: «Yo no sé lo que eso da de sí, pero efectivamente corremos serio riesgo de que si ese libro lo hubiera

producido cualquier Strawson, estuviéramos reflexionando sobre él para *Pasajes*; pero, si lo ha producido Ignacio Izuzquiza y en Zaragoza, nos lo pensamos dos veces antes de consumir una semana leyéndolo. Hay algo poco normal en todo eso» (p. 143).

Si el lector espanyol prefereix les traduccions de filòsofs estrangers més que no els assaigs escrits/pensats en castellà, ja no cal dir res del galdós panorama editorial català i de la desídia lingüística tant dels lectors com dels mateixos autors. Es dona per descomptat que la filosofia en català va néixer i morir amb Ramon Llull; després d'ell, quatre epígons en sotana. Així, si més no, es negligeix que hi hagué, al segle xx, una florida de pensadors catalans molt brillants empesos a escriure «normalment» en castellà per raons òbvies. Muñoz aborda la qüestió en ressenyar una *Història de la filosofia catalana* del 2010: «La història social que avui (ens) ofereix Xavier Serra [...] ha estat elaborada des d'una clara consciència d'això que hom ha anomenat el *dèficit filosòfic* de la cultura catalana» (p. 68). Tot seguit, però, insta a «matisar un diagnòstic tan arrelat». Distingeix, abans de res, entre la universitat i la llengua, entre filosofia acadèmica i «filosofia mundana» en sentit kantian. Tocant a aquesta, avui assagística, enalteix l'obra de Joan Fuster, qui «probablement no ha estat estudiat i assimilat, encara, com cal» (p. 69). D'altra banda, atès que un dels protagonistes del relat històric de Serra és el Departament de Lògica i Filosofia de la Ciència de la Universitat de València (p. 70), Muñoz assenyala que, en «lògica simbòlica (o matemàtica), i les matèries que s'hi vinculen [...], la seua introducció a l'estat espanyol ha tingut lloc a través del filtre català. En aquesta, com en tantes coses, Catalunya ha estat precursora» (p. 69). A l'anterior conversa entre acadèmics ja havia cridat l'atenció sobre la dada que García Bacca publicà «el primer libro de lógica, por cierto en catalán, en la Uni-

versidad de Barcelona en los años treinta» (p. 132), o respecte a *De la certesa* de Wittgenstein: «por cierto, su primera edición es catalana, en Edicions 62, traducido por Prades y Raga» (p. 128).

És clar que el fenomen excepcional de llibres escrits en català per algú vingut de fora (García Bacca era navarrès) se circumscrigué al temps de la República. I sobre aquell període versa el capítol (2006/7) dedicat a Fernando de los Ríos, un text d'encuny acadèmic, força documentat i amb un extens aparat de notes, que combina història i filosofia, tot obeint segurament a la necessitat, argumentada en un altre capítol, d'«una història social capaz de asumir como un desafío propio las aspiraciones teóricas de la historia conceptual» (p. 206). En tot cas, el moll de la reflexió sobre el qui seria diputat i ministre pel PSOE és la defensa que aquest impulsà del «socialisme nacional» i del federalisme com a mitjancer vers l'internacionalisme (p. 178), junt amb l'anàlisi que Muñoz desenvolupa dels pactes i ruptures entre republicans i socialistes en els governs de la Segona República (p. 184). Ignoro si se sentia gaire afí a les idees polítiques del personatge estudiat. A l'entrevista del 2013: «allí [Barcelona] vaig tenir activitat política —òbviament en el PSUC, com a company de viatge actiu—» (p. 78). No obstant això, també s'hi expressa en uns termes que insinuen un canvi de perspectiva, si bé no pas de motivacions: «Per a mi ser europeu avui és ser un defensor dels valors il·lustrats, punt. És a dir, una aposta republicana» (p. 101).

A parer meu, la trajectòria intel·lectual de Jacobo Muñoz, endegada com un discurs d'aprofundiment crític, un grau més a cada volta, queda ben emmarcada pels capítols inicial i final de *Crítica i veritat*, tots dos referits a Marx. En el de 1980, l'autor es fa ressò de la proclamada «crisi del marxisme». Nega que la crisi sigui de naturalesa teòrica en vista dels fets emprícs, la realitat mateixa, que de-

mostren justament el contrari; per exemple, l'abast global i sistèmic de l'ecologia requereix paradigmes teòrics integrals i integradors, articulacions de conjunt que no seria lícit acusar de totalitàries. Val a dir, amb tot, que aquests requeriments inèdits exigeixen al marxisme una «revisió d'algunes de les idees centrals del moviment, com la del progrés basant-se en el creixement sense límits de les forces productives», etc. (p. 23).

Sens dubte, l'anunci de la «crisi» era una seqüela de les esteses protestes de Maig del 68, fita històrica que significà l'extinció de l'intel·lectual engatjat tradicional. Ens en fa memòria l'article dedicat a Joan Fuster (2002), «un dels primers a parlar a Europa de la “mort de l'intel·lectual”, molt abans que aquest sintagma es convertís en moneda corrent» (p. 34). Però, si el Maig del 68 originà una altra mena d'intel·lectual —Muñoz en classifica unes quantes—, encara faltava gairebé un quart de segle per a la caiguda del Mur, que precipità, més que no una altra crisi del marxisme, la seva ensulsiada i la consegüent difusió de tesis com «el final de la història» o «el xoc de civilitzacions» (p. 43). A aquest segon moment respon l'últim text del llibre, una ressenya de la biografia *Karl Marx: Una vida decimonònica*, de J. Sperber (2013). Segons un tal biògraf, Marx era un vuitcentista que projectà envers el futur idees anacròniques. Muñoz ho dona per bo estratègicament, amb la intenció de refusar les generalitzades invectives contra les pretensions científiques del materialisme històric. Val a dir que Marx tenia una concepció de la ciència no equiparable a la contemporània; en efecte, es remuntava en el temps a la clàssica *Wissenschaft* (p. 216-217). A més, «nunca habló de leyes de la historia, sino de leyes en la historia». Estirant aquest fil, es desarma el teleologisme: «el proceso histórico fue siempre, para Marx, un proceso *abierto*»; contingent, doncs (p. 220). Tanmateix, l'acceptació de l'aleatorietat no ratifica la demolició de l'his-

toricisme concebuda per Popper, sinó que imposa al demolidor el tortuós paper d'advocat del diable. A l'article del 1980, Muñoz havia negat que «la refutació d'alguns aspectes científics de Marx» invalidés el marxisme: «Des de Popper i la filosofia contemporània de la ciència en el seu conjunt sabem —això és un lloc comú a hores d'ara— que la refutabilitat és, precisament, allò que distingeix la ciència del que no pot ser assumit com a tal» (p. 24).

«Ontologia del present», vet aquí un possible mot clau del llibre, és a dir, no *explanans*, sinó *explanandum*. El nostre autor reconeix que l'ha manllevat a «la terminologia de Foucault» (p. 159). Al meu entendre, aquest no era partidari de l'ontologia en si mateixa, sense qualitats restrictives. D'altra banda, el fet que Muñoz, d'orientació analíticomarxista, la jutgi fonamental, en ocasions diverses, més aviat m'hauria dut a pensar en Quine si no estigués absent d'aquest recull, tot i que no hi falten consideracions com la següent: «[...] darrere de cada epistemologia hi ha una ontologia. Per què? Perquè el que de fet s'està fent és ontoepistemologia». Abans n'ha dit: «és l'àmbit filosòfic que més m'agrada» (p. 81). Ara bé, tot advocant per una ontologia del present, Muñoz no la refereix a la tecnociència, o no directament, ans a la història i en el context de la pregunta kantiana «què és la Il·lustració?». D'acord amb la iniciativa de Foucault.

Amb la dialèctica negativa que el caracteritza, el nostre autor adverteix que «el contingut del *Sapere aude!* de Kant» inclou també «atreveix-te a desaprendre!». En aquest respecte, «un mestre és algú que ensenya també a negar allò vigent quan allò vigent és inhòspit, opressor o reductor. Que ensenya, en fi, a dubtar i a desaprendre llocs comuns, tòpics i inèrcies, en nom de l'exigència de ser i pensar millor [...]» (p. 59). Algú que ens ajuda a no perdre el temps amb qui sap què, a defugir les vies mortes

(p. 65). Muñoz ho escriu en el capítol dedicat a Manuel Sacristán, fruit de la notòria admiració que li professava. Més enllà, però, dels noms propis, hi està en joc la qüestió de la veritat: «Què és, al cap i a la fi, una veritat sinó allò que milita contra la inquietant capacitat humana d'expressar-ho tot, val a dir, qualsevol cosa?» (58). Capacitat inquietant perquè no qualsevol cosa mereix ser dita. Però més inquietant encara quan els discursos irresponsables es multipliquen en nom de la falsa impossibilitat «de habérselas con otra realidad que la puramente lingüística» (p. 207). No existeix una realitat pura en cap sentit. El real és material.

Salta als ulls del lector l'empremta de l'Escola de Frankfurt, en especial la d'Adorno, sense menystenir en absolut la «lucidesa extrema» de Horkheimer (p. 82). Lògicament, el llibre de referència pel que fa al cas és la *Dialèctica de la Il·lustració*. Muñoz n'assumeix que la història de la raó com a formació de la ipseïtat ha estat repressiva, de manera que, com més va més, ha afeblit la mateixa subjectivitat a què es confiava l'autonomia individual. Tot i així, es declara de vocació il·lustrada, com els dos autors del llibre citat i en els seus mateixos termes: «Per descomptat, el que jo defenso és que cal consumir la Il·lustració, portar-la fins al final» (p. 84). I això vol dir que cal perseverar en l'actitud crítica. Per Muñoz, que cal sotmetre a crítica la mateixa «Teoria crítica». Aleshores enfoca aquesta des del punt de vista de les seves coordenades temporals, un procediment que, més enavant, quan el retrobarà a la citada biografia de Marx, girarà a favor seu.

Si la reflexió d'Adorno i Horkheimer sobre la cultura de masses patia un cert desfasament sociohistòric en atènyer-se al

«mito de la cultura liberal» (p. 202), potser hauríem de donar la raó als postintel·lectuals que titllen la seva activitat crítica d'obsoleta. En el segle XXI, «el presunto ocaso del individuo estandarizado», el mortificador esmussament de la individualitat, es veuria desmentit per les «potentes demandas sociales de singularidad y de pluralidad de estilos de vida» (p. 200). Muñoz obre talment, a l'article sobre els dos filòsofs, uns quants interrogants que no resol per tal d'incitar a pensar-hi. Cinc anys després, a l'entrevista del 2013, aventura una opinió personal: «Ara, jo entenc que minories que han estat perseguides i marginades vulguen provocar, que tinguen aquell *élan* provocatiu; ho entenc. Però és clar, aquesta emancipació també és una normalització» (p. 85). Se'n pot extreure que, tan bon punt l'emancipació dels qui reivindiquen la seva diferència es tradueix en demandes identitàries, s'escau una dialèctica en la falsedat de la qual burxava la crítica adorniana, que així retorna, si mai va quedar enrere, al (nostre) present.

He guardat per al final d'aquesta notícia bibliogràfica l'esment d'un curt capítol de *Crítica i veritat* que no he sabut embastar amb els altres en honor de l'esmunyedís sentit. Es tracta d'una ressenya del meu assaig aforístic *El Pont de la Girada* que el sotmet a un generós comentari intertextual. En llegir-la, l'any 2010, em vaig sentir desconcertada. I la relectura d'ara, ho confesso, només m'ha permès identificar el meu propi desconcert. El viu ritme estilístic de les dues pàgines i mitja, un si és no és aliè a la conscienciosa escriptura de Jacobo Muñoz amb frases de tirada llarga, suposa per a mi un enigma que ho restarà, i prou que em dol, per sempre més.

Mercè Rius

Universitat Autònoma de Barcelona

<https://doi.org/10.5565/rev/enrahonar.1479>

